

*Εκατονταετής επέτειος
από την επίσημη έναρξη της ένοπλης φάσης
του Μακεδονικού Αγώνα
στο Βέρμιο όρος και στην επαρχία Βεροίας
(1905-2005)*

(Η Συμβολή Των Κατοίκων της Περιοχής στον Αγώνα)

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:
Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, Θεολόγος

Εκδήλωση στην Ι. Μ. Βεροίας

Τσορνοβίτες Μακεδονομάχοι

Το 2004, ολόκληρος ο Ελληνισμός γιόρτασε την επέτειο συμπλήρωσης 100 ετών από την έναρξη του Μακεδονικού Αγώνα. Σε πολλές περιοχές της Μακεδονίας, αλλά και ολόκληρης της Ελλάδος, πραγματοποιήθηκαν επετειακές εκδηλώσεις για τον εορτασμό του μεγάλου αυτού Αγώνα των Ελλήνων, ο οποίος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του σύγχρονου Ελληνικού κράτους. Ο ιδιότυπος αυτός Αγώνας, όπως συχνά χαρακτηρίζεται από τους σύγχρονους ερευνητές, δεν ξεκίνησε ταυτόχρονα σε ολόκληρο το Μακεδονικό χώρο, τουλάχιστον κατά την ένοπλη φάση του, αλλά εξελίχθηκε και επεκτάθηκε σταδιακά. Έτσι το 2005, γιορτάσαμε την επέτειο συμπλήρωσης 100 ετών, από την επίσημη έναρξη της ένοπλης φάσης του Μακεδονικού Αγώνα στο Βέρμιο όρος και στην επαρχία Βεροίας, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει πως δεν έδρασαν περιστασιακά και παλαιότερα στην περιοχή ένοπλα ελληνικά σώματα. Για το λόγο αυτό, τον Οκτώβριο του 2005, πραγματοποιήθηκαν εορταστικές εκδηλώσεις σε διάφορα χωριά του Βερμίου όρους, με κεντρική εκδήλωση τη διεξαγωγή επιστημονικού συνεδρίου στο χωριό Φυτειά του Δήμου Δοβράς, με θέμα «Ο Μακεδονικός Αγώνας στο Βέρμιο όρος και στην επαρχία Βεροίας», το οποίο έγινε υπό την αιγίδα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, του Ιδρύματος Εθνικού και Θρησκευτικού Προβληματισμού, της Ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, του Δήμου Δοβράς και άλλων τοπικών παραγόντων.

Ο Μακεδονικός Αγώνας αναμφίβολα αποτελεί μία από τις σημαντικότερες περιόδους του Ελληνισμού στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ο Βρετανός ιστορικός Douglas Dakin, οριοθετεί το Μακεδονικό Αγώνα από την ήττα του 1897 ως τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων 1912-1913¹. Στη νεότερη ελληνική ιστοριογραφία, ο Μακεδονικός Αγώνας με τη διττή μορφή του, ιδεολογική και πολιτική, αρχίζει το 1870 με την εκκλησιαστικά αντικανονική ίδρυση της βουλγαρικής Εξαρχίας, που επιτόπια θα εξελιχθεί σε ανελέητη αντιπαράθεση «πατριαρχικών» και «εξαρχικών» πληθυσμών. Φθάνει στην κορύφωσή του με την ένοπλη φάση του 1904-1908, για να ολοκληρωθεί με τους νικηφόρους Βαλκανικούς πολέμους και τον τερματισμό της οθωμανικής κυριαρχίας στη Μακεδονία².

Ο Ελληνισμός της Μακεδονίας, λίγα μόλις χρόνια μετά από την ηρωική επανάσταση του 1821 και τον άτυχο πόλεμο του 1897, καλείται να εμπλακεί σε ένα νέο πόλεμο. Ο πόλεμος αυτός ήταν διαφορετικός από τους προηγούμενους, διότι οι Έλληνες πέρα από τον Τούρκο κατακτητή έπρεπε να αντιμετωπίσουν τη Βουλγαρική αλλά και τη Ρουμανική διείσδυση στη Μακεδονία. Ο κίνδυνος εξαλείψεως της ελληνικής συνειδήσεως που επιχειρήθηκε από τη Βουλγαρική και τη Ρουμανική προπαγάνδα, ήταν πλέον εμφανής στο Μακεδονικό χώρο. Οι Βούλγαροι χρησιμοποιώντας κάθε μέσο προσπάθησαν να επιτύχουν τον εκβουλγαρισμό των Μακεδόνων, προκειμένου να διεκδικήσουν αργότερα Μακεδονικά εδάφη και να επιτύχουν την έξοδό τους στο Αιγαίο. Καθοριστικό ρόλο προς την επίτευξη του σκοπού αυτού έπαιξε η σχισματική Βουλγαρική Εξαρχία, η οποία με τη βία και τη δύναμη των όπλων υποχρέωνε τους Έλληνες της Μακεδονίας να την ακολουθήσουν, θεωρώντας ότι οι σλαβόφωνοι πληθυσμοί εύκολα μπορούσαν να αποσπαστούν από το Πατριαρχείο και να προσαρτηθούν στην Εξαρχία. Το γεγονός ότι ορισμένοι από τους κατοίκους της Μακεδονίας μιλούσαν ένα σλαβικό ιδίωμα συγγενές με τη βουλγαρική γλώσσα, αποτελούσε για την Εξαρχία τεκμήριο και απόδειξη εθνικής διαφοροποίησής τους από τον ελληνισμό³. Η κατάσταση που επικρατούσε στη Μακεδονία και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ζούσε ο Ελληνικός πληθυσμός, που έβλεπε τους ιερείς και τους δασκάλους να δολοφονούνται και τα χωριά να καίγονται προκειμένου να καμφθούν και να δεχθούν την Εξαρχία των Βουλγάρων, ήταν ζοφερή και η ανάγκη για δράση ήταν περισσότερο επιτακτική από κάθε άλλη φορά.

Έτσι οι Έλληνες ξεκίνησαν υπό τη νέα διπλή αυτή απειλή έναν ιδιότυπο αγώνα, δυσκολότερο και σκληρότερο από κάθε άλλο αγώνα του παρελθόντος. Οι Μακεδόνες, συγκροτώντας αντάρτικα σώματα στα βουνά της Μακεδονίας, έπρεπε να αντιμετωπίσουν στο νέο κλεφτοπόλεμο που ξεκινούσε, εκτός από τον οργανωμένο τουρκικό στρατό, και τα διάφορα ένοπλα σώματα των Βουλγάρων κομιτατζήδων και των Ρουμανιζόντων ανταρτών, που δρούσαν στη Μακεδονία με την ανοχή των

¹ Douglas Dakin, *The Unification of Greece, 1770-1923*, London, Ernest Benn Ltd, 1972.

² Ευαγγέλου Κοφού, *Στα 100 χρόνια του Μακεδονικού Αγώνα-Διαχρονικές αποτιμήσεις*, Ι.Μ.Μ.Α. Θεσσαλονίκη 2004, σ. 6.

³ Αρχιμ. Ανδρέα Νανάκη, "Εκκλησία και Μακεδονικός Αγώνας", *Παύλιος Λόγος* 13 (Σεπτέμβρης-Οκτώβρης 1996), σσ. 6-7.

Τούρκων. Στο πλευρό των Μακεδόνων που σιγά - σιγά άρχισαν να συσπειρώνονται και να οργανώνονται προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη νέα απειλή, ενσωματώθηκαν και πολλοί άλλοι Έλληνες από κάθε γωνιά της Ελλάδος. Σημαντική ήταν η συμβολή των Κρητικών στο Μακεδονικό Αγώνα, οι οποίοι έχοντας νωπές τις μνήμες από τον άτυχο πόλεμο του 1897, έσπευσαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στη δοκιμαζόμενη Μακεδονία, αλλά και πολλών άλλων Ελλήνων από κάθε γωνιά της πατρίδος, ακόμη και από την Κύπρο. Η πίστη στην ελευθερία και στα ιδανικά του τόπου μας ήταν αυτή που έδινε τη δύναμη στους Έλληνες να εγκαταλείψουν τις οικογένειες και τα σπίτια τους, προκειμένου να λάβουν μέρος στο δύσκολο και ιδιότυπο Μακεδονικό Αγώνα.

Παράλληλα με την άψογη δραστηριοποίηση και την οργάνωση της βουλγαρικής πλευράς στη Μακεδονία στα τέλη του 19ου αιώνα, τελειοποιήθηκε και η ένοπλη ελληνική οργάνωση στο Μακεδονικό χώρο. Πολύ πριν από το 1904 και την έναρξη της ένοπλης φάσης του Μακεδονικού Αγώνα, οι ντόπιοι ένοπλοι πυρήνες της Μακεδονίας προετοιμάζαν το έδαφος για την αμυντική στελέχωση του Μακεδονικού Ελληνισμού. Στις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα είχαν σχηματιστεί στο Μακεδονικό χώρο πολυάριθμοι ένοπλοι ελληνικοί πυρήνες, που αντιπροσωπευόνταν από μαχητικούς και θαρραλέους ντόπιους αγωνιστές⁴.

Η παρουσία του Παύλου Μελά στη Μακεδονία το 1904 απετέλεσε το προμήνυμα της ένοπλης φάσης του αγώνα. Ο ίδιος και οι άντρες του σώματός του γίνονταν δεκτοί με ενθουσιασμό και πολλοί Μακεδόνες αγωνιστές έσπευδαν να καταταγούν κάτω από τη γενική αρχηγία του. Παρά την ελληνική προετοιμασία ο αγώνας υπήρξε σκληρός και άνισος, επειδή η βουλγαρική οργάνωση είχε τελειοποιηθεί εδώ και αρκετές δεκαετίες. Μόνο κατά το 1905 μπορούμε να πούμε πως εδραιώνεται η ελληνική άμυνα στη Μακεδονία και υλοποιούνται μερικά από τα σχέδια του ελληνικού προξενείου της Θεσσαλονίκης. Κατά την περίοδο αυτή έρχεται να προστεθεί ως εχθρός και η Ρουμανική προπαγάνδα. Στα τέλη του 1905 η ελληνική υπεροχή υπήρξε δεδομένη στο Μορίχοβο και στο Βέρμιο. Ο αγώνας στο Βάλτο ήταν αυτός που έκρινε την τύχη του Μακεδονικού αγώνα στο βιλαέτι Θεσσαλονίκης⁵.

Από τον κοινό αυτό αγώνα δεν ήταν δυνατό να λείψει η Βέροια και η ευρύτερη περιοχή της. Μαζί με τις άλλες πόλεις και τα χωριά της κεντρικής Μακεδονίας, η Βέροια συνέβαλε με τη συμμετοχή των κατοίκων της ουσιαστικά, στην πραγμάτωση του εθνικού αυτού οράματος. Με σκοπό να υποστηρίξουν τον εθνικό αυτό αγώνα, πριν ακόμη να ξεκινήσει η ένοπλη φάση του, οι Βεροιώτες ίδρυσαν κατά το πρότυπο της Φιλικής Εταιρίας μία νέα Εταιρία, την «Εθνική Άμυνα». Σκοπός της ήταν να μυήσει τους Μακεδόνες στην ιδέα του αγώνα και στη μεγάλη του σπουδαιότητα, που απαιτούσε απόλυτη μυστικότητα, καθώς υπήρχε ο κίνδυνος και μία μόνο λέξη να ανατρέψει τα σχέδια του αγώνα και να οδηγήσει σε φρικτό θάνατο εκατοντάδες ανθρώπους.

⁴ Κων/νου Α. Βακαλόπουλου, *Νεοελληνική Ιστορία 1204-1940*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1999, σ. 337.

⁵ Βακαλόπουλου, ό.π., σσ. 340-343.

Η συμμετοχή στην Εταιρία είχε ένα αυστηρό τυπικό. Ο Αρχιμανδρίτης Αμβρόσιος, μετέπειτα Μητροπολίτης Φθιώτιδος, όρκιζε τα μέλη της Εταιρίας, που πρόθυμα έδιναν τον όρκο «για του Χριστού την πίστη, την αγία και της πατρίδος την ελευθερία». Αρχηγός του αγώνα στη Βέροια ορκίστηκε ο Αναστάσιος Σιορμανωλάκης, που ανέλαβε τη διεύθυνση με πλήρη συναίσθηση της υψηλής αποστολής του, αλλά και των κινδύνων που διέτρεχε ο ίδιος. Ήταν όμως τόσο μεγάλη η αυταπάρνησή του, ώστε αδιαφορούσε για τον εαυτό του, αρκεί να επιτύγχανε ο σκοπός του ιερού τους αγώνα, αρκεί να ελευθερωνόταν η Μακεδονία.

Η πρώτη συνάντηση των μελών της Εταιρίας έγινε στο σπίτι του Εμμανουήλ Χριστοδούλου, που βρισκόταν απέναντι από το Μητροπολιτικό ναό της πόλεως. Παρόντες ήταν, εκτός από τον αρχηγό Σιορμανωλάκη και τον οικοδεσπότη, επίλεκτα μέλη της τοπικής κοινωνίας: οι έμποροι Κων/νος Μαλούτας, Μερκούριος Καρακωστής, Αθανάσιος Παπαδήμος, Περικλής Χριστοδούλου, Δημήτριος Τούσας, Εμμανουήλ Βελτσιδής, Χαρά-

λαμπος Ιωαννίδης, Αντώνιος Τσικερδάνος, Εμμανουήλ Ζάχος και Εμμανουήλ Φουντούκας. Κύριο μέλημά τους δεν ήταν μόνο η συγκέντρωση αγωνιστών που θα πολεμούσαν στα βουνά και στους βάλτους της Μακεδονικής γης, αλλά και η υποστήριξη του αγώνα, η οποία ήταν εξίσου δύσκολη υπόθεση, διότι απαιτούσε συντονισμό, οργάνωση και προπάντων εχεμύθεια. Όσοι δεν πολεμούσαν στην πρώτη γραμμή έπρεπε να φροντίσουν για τις συνεννοήσεις με τους αρχηγούς στα Γιαννιτσά, τη Νάουσα, την Κατερίνη, τη Θεσσαλονίκη. Έπρεπε να φροντίσουν να φιλοξενούνται με ασφάλεια οι αντάρτες που έρχονταν στην πόλη, καθώς επίσης να κατορθώνουν να διακινούν τα αναγκαία μηνύματα χωρίς να γίνονται αντιληπτοί από κανέναν. Σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της μυστικότητας του Αγώνα, έπαιξαν και οι «επάνξεις» των σπιτιών της Βεροίας, μικρά ανοίγματα μεταξύ των σπιτιών μέσω των οποίων διακινούνταν με απόλυτη ασφάλεια και μυστικότητα οι αντάρτες και οι αγγελιαφόροι της Εταιρίας.

Επιτροπή Μακεδονικού Αγώνα Βεροίας

Η επιβεβλημένη από τις συνθήκες του αγώνα μυστικότητα είχε ως αποτέλεσμα να μείνουν άγνωστα πολλά ονόματα αφανών, αλλά άξιων συνεργατών του Μακεδονικού αγώνα. Πολλοί ήταν αυτοί που ανέλαβαν και διεκπεραίωσαν δύσκολες αποστολές, χωρίς κανείς να ξέρει ότι ανήκαν στην Επιτροπή του αγώνα και ότι συνεργάζονταν με την «Εθνική Άμυνα». Πολλοί όμως είναι και αυτοί που τα ονόματά τους είναι γνωστά και αποτελούν παράδειγμα για όλους. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως υπήρχαν και ορισμένοι Τούρκοι οι οποίοι βλέποντας την άδικη και απάνθρωπη συμπεριφορά των Βουλγάρων, στάθηκαν στο πλευρό των Ελλήνων. Θα άξιζε να αναφερθεί ο ιδιοκτήτης του χωριού Καβάσιλα Χαλήλ-Μπέης, ο Καϊμακάμης της Βεροίας, αλλά και οι διανομείς νερού, οι γιολντζήδες, που, ενώ έβλεπαν στα χωράφια τα ένοπλα σώματα των Ελλήνων να μετακινούνται, δεν τους πρόδιδαν.

Ο ενθουσιασμός για τον αγώνα και η φλόγα για την ελευθερία της πατρίδος που έκαιγε στις ψυχές όλων ήταν τόσο μεγάλη, ώστε σύντομα νέοι από τη Βέροια και τα γύρω χωριά αποφάσισαν να φορέσουν τη στολή του αντάρτη και να σπεύσουν προς συνάντηση των άλλων αγωνιστών. Ανάμεσά τους 13 νέοι από τη Βέροια, που δυστυχώς πριν φθάσουν στον προορισμό τους έπεσαν σε τούρκικη ενέδρα και σκοτώθηκαν εκτός από έναν, τον Μιχαλάκη Σόφια, που επέστρεψε στην πόλη για να αναγγείλει τη θλιβερή είδηση. Η μυστικότητα που κάλυπτε όλες τις ενέργειες

των Ελλήνων για λόγους ασφαλείας, είχε ως συνέπεια να παραμείνουν τα ονόματά τους άγνωστα, δεν μείωσε όμως σε καμία περίπτωση την αξία της προσφοράς τους και το μεγαλείο της θυσίας τους.

Μερκούριος Καρακωστής
Μέλος της επιτροπής του Αγώνα

Η ΔΡΑΣΗ ΑΝΤΑΡΤΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΒΕΡΜΙΟΥ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ

Το κενό που άφησαν με τον απρόσμενο θάνατό τους οι δεκατρείς (13) Μακεδονομάχοι από τη Βέροια, γρήγορα αναπληρώθηκε από άλλους γενναίους Μακεδόνες. Πολλοί νέοι από το Τσόρνοβο (Φυτειά)⁶, από τη Γιάντσιστα (Άγιος Γεώργιος), από τον κάτω Κοπανό, από το Ζερβοχώρι, από τη Σφηκιά, από το Νεοχώριο, από το Μικρογουζιο (Μακροχώρι), από τα Καβάσιλα και από άλλα χωριά, πήραν το

⁶ Αναστασίου Εμμ. Χριστοδούλου, *Η συμβολή της Βεροίας εις τον Μακεδονικόν Αγώνα*, Βέροια 1965, σσ. 8-11.

Οπλαρχηγός Αποστόλης με τον Τούρκο Χαλήλ-Μπέη

δρόμο για τα βουνά, ενωμένοι στον ίδιο σκοπό⁷.

Οι Τσορνοβίτες Μακεδονομάχοι βρίσκονταν σε προνομιακή θέση συγκριτικά με τους υπόλοιπους Μακεδονομάχους των πεδινών χωριών, διότι λόγω της θέσεως του χωριού τους και της ενασχολήσεώς τους με την υλοτομία, την κτηνοτροφία αλλά και το κυνήγι, γνώριζαν το Βέρμιο όρος πολύ καλά. Εξάλλου πολλοί Τσορνοβίτες είχαν λάβει και κατά το παρελθόν μέρος σε μάχες εναντίον των κατακτητών, γεγονός που είχε ως συνέπεια την καταστροφή του χωριού. Η άσχημη όμως εμπειρία του παρελθόντος δε λειτούργησε αρνητικά στη ψυχολογία των νεότερων κατοίκων του χωριού, οι οποίοι μπροστά στο νέο κίνδυνο που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν, επέδειξαν τον ίδιο πατριωτισμό με αυτόν που είχαν επιδείξει κατά το παρελθόν και οι πρόγονοί τους. Το γεγονός πως το χωριό βρίσκεται σε δύσβατο και απομακρυσμένο μέρος, αλλά και η φυσική του οχύρωση, στάθηκαν αιτία ώστε από πολύ νωρίς να φιλοξενήσει ένοπλα τμήματα Ελλήνων Μακεδονομάχων, τα οποία έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην επιτυχή έκβαση του αγώνα. Φαίνεται πως από πολύ νωρίς, πριν ακόμη ξεκινήσει η ένοπλη φάση του αγώνα, είχε συγκεντρωθεί στο Τσόρνοβο οπλισμός, αλλά και ιατρικός εξοπλισμός για την περίθαλψη των τραυματιών. Επίσης το Τσόρνοβο διέθετε μυστικό

⁷ Παντελεήμονος Καλλακίδη Μητροπολίτου Βεροίας, Ναούσης & Καμπανίας, "Ο Μακεδονικός Αγώνας στη Βέροια", Ανάτυπο εκ του τόμου, *Ο Μακεδονικός Αγώνας μέσα από τις φωτογραφίες του (1904-1908)*, Ι.Μ.Β.Ν.&Κ., Βέροια 2004.

υπόγειο καταφύγιο με κρυφές διεξόδους, για την προστασία και την κάλυψη των διερχομένων αντάρτικων σωμάτων, σε περίπτωση ανάγκης.⁸

Η κυβέρνηση Θεοτόκη έχοντας ως δεδομένο την επαναστατική κατάσταση που επικρατούσε στη Μακεδονία, άρχισε να σκέπτεται σοβαρά τα μέτρα που έπρεπε να λάβει για την αντιμετώπιση της καταστάσεως. Οι πρώτες σκέψεις της όμως απείχαν πολύ από την ένοπλη δράση. Τελικώς κατά το έτος 1904 αποφασίστηκε ο διορισμός των προξένων Καλλέργη στο Μοναστήρι και Κορομηλά στη Θεσσαλονίκη. Ο Κορομηλάς προτού αποφασίσει να προβεί σε οποιαδήποτε ενέργεια, σκέφθηκε πως έπρεπε πρώτα να μελετήσει τη Μακεδονία τοπογραφικώς, εθνολογικώς και στρατιωτικώς. Προς την κατεύθυνση αυτή, ζήτησε από την κυβέρνηση να του δοθούν οχτώ έως δέκα αξιωματικοί, επιτελείς ή της χαρτογραφικής υπηρεσίας. Μετά από πολλές διαβουλεύσεις αποφασίστηκε τελικώς να αποσταλούν στη Μακεδονία οι εξής αξιωματικοί: Μωραΐτης (Λοχαγός Πεζικού), Βλαχογιάννης και Κουρέβελης (Υπολοχαγοί Πεζικού), Κακουλίδης (Υποπλοίαρχος), Κατσικογιάννης, Κάκαβος, Μελάς, Εξαδάκτυλος και Μαζαράκης (Ανθυπολοχαγοί Πυροβολικού), Σπυρομίλιος (Ανθυπομοίραρχος)⁹.

Το Βέρμιο αλλά και ολόκληρη η Μακεδονία σιγά - σιγά άρχισαν να γεμίζουν από ένοπλα ελληνικά σώματα, τα οποία διοικούσαν εντόπιοι οπλαρχηγοί ή αξιωματικοί του ελληνικού στρατού, οι οποίοι ήρθαν στη Μακεδονία από την ελεύθερη Ελλάδα για τον κοινό σκοπό. Στην περιοχή του Βερμίου πέριξ του Τσορνόβου, έδρασαν τα ένοπλα σώματα του καπετάν Ακρίτα (Κ. Μαζαράκης), του καπετάν Γαρέφη, του καπετάν Μαλέα, του καπετάν Τάσου Μπομπότα εκ Βεροίας (Κουκουτέγος Στέργιος), του καπετάν Γιοβάνη, του καπετάν Καραμανώλη (Εμ. Κατσιγάρης), του καπετάν Κόρακα (Β. Σταυρόπουλος) και άλλων Μακεδονομάχων. Το Βέρμιο όρος αποτέλεσε επίσης ορμητήριο των Ελλήνων ανταρτών προς τα χωριά του Βάλτου, όπου είχαν βρει καταφύγιο οι Βούλγαροι κομιτατζήδες. Πολλές φορές όμως οι Έλληνες επαναστάτες έπρεπε να αντιμετωπίζουν και τον τουρκικό στρατό, ο οποίος περιόδευε και περιπολούσε στα χωριά και στα δάση της περιοχής. Το έργο των Μακεδονομάχων δυσκόλευαν ακόμη περισσότερο και άλλοι αστάθμητοι παράγοντες, όπως οι διάφοροι προδότες που δυστυχώς υπάρχουν σε κάθε εποχή.

Στις 18 Απριλίου του 1905, ξεκίνησαν από την Αθήνα με το ατμόπλοιο «Κεφαλινία» τα τρία σώματα του Ακρίτα, Μπούα και Κόδρου και το μικρότερο του Ματαπά, για το Τσάγεζι (Στόμιο) στις εκβολές του Πηνειού. Από εκεί με άλλο ατμόπλοιο και με αρκετές δυσκολίες για την εξεύρεση της κατάλληλης ακτής για αποβίβαση, βγήκαν με βάρκες και με σχεδίες στις 29 Απριλίου στον Αϊ-Γιάννη. Εκεί χώρισαν τα τμήματα. Του Κόδρου τράβηξε με οδηγούς από το Ρουμλούκι για τα Λιβάδια της Καρατζόβας, ενώ τα σώματα του Ακρίτα και του Μπούα έφτασαν με σχετική ευκολία στο μοναστήρι της Μακρυράχης. Από εκεί και πέρα αντιμετωπίζοντας δυσκολίες εδάφους και κίνδυνο να προδοθούν από ρουμανίζοντες Βλάχους και Βουλγάρους ξυλοκόπους που βρίσκονταν στην περιοχή, έφτασαν στην Κόκοβα. Πέρασαν τον Αλιάκμονα και στις 2 Μαΐου βρέθηκαν στο Βέρμιο. Εκεί ενώθηκαν με τα σώματα του Εμμανουήλ Κατσιγάρη και του Γιοβάνη, που βρίσκονταν

⁸ Γιώτας Φωτιάδου - Μπαλαφούτη, Εμείς οι Βλάχοι, Αθήνα 1991, σσ. 63-64.

⁹ Κ. Ι. Μαζαράκη - Αινιάνος, *Μακεδονικός Αγώνας - Απομνημονεύματα*, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1984, σ. 178.

στην περιοχή από τον προηγούμενο χρόνο. Ο Ακρίτας άρχισε τις περιοδείες στις καλύβες των ρουμανιζόντων και στα εξαρχικά χωριά. Δεν επιδίωκε συμπλοκές, εκτός εάν εξαναγκαζόταν. Η εργασία του ήταν κυρίως πολιτική. Με τη συνεχή παρουσία του στα χωριά, την οργάνωση στο εσωτερικό της Μακεδονίας, τον προσηλυτισμό για μεταστροφή του φρονήματος και τις νουθεσίες, κέρδισε πολλούς ντόπιους. Κέρδισε ακόμη και την εμπιστοσύνη τοπικών ληστανταρτών, που χρησιμοποίησε κατάλληλα με τη βοήθεια του Γαρέφη¹⁰.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΣΟΡΝΟΒΟΥ¹¹ (ΦΥΤΕΙΑΣ) ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ

Μία από τις σημαντικότερες εργασίες του καπετάν Ακρίτα ήταν η ενίσχυση των τοπικών σωμάτων με ντόπιους αγωνιστές. Προς το σκοπό αυτό συχνά περιόδευε προς συνάντηση και επιθεώρηση των τοπικών αντάρτικων σωμάτων. Σε μία από τις περιοδείες του στα χωριά των Βοδεών, Βλάδοβο και Μεσημέρι, επιθεώρησε το σώμα του εξηκονταετή καπετάν Γιοβάνη ο οποίος καταγόταν από τη Σλίμνιτσα της Καστοριάς. Λίγο αργότερα ο Ακρίτας αποφάσισε την ενίσχυση του σώματος του Γιοβάνη, με αγωνιστές από το Τσόρνοβο και το Αρκουδοχώρι¹². Με τα χωριά αυτά και ιδιαιτέρως με το Τσόρνοβο ή Τσέρνοβο, όπως ο ίδιος το ονομάζει, συνδέθηκε ιδιαιτέρως και ο ίδιος ο καπετάν Ακρίτας. Σε επιστολή του προς το προξενείο Θεσσαλονίκης στις 15 Ιουλίου του 1905, ο Ακρίτας αναφέρει τα εξής: «Μετέβην εις Τσέρνοβο πρώτον δια να απομακρυνθώ επί ολίγον των γνωστών λημεριών και δεύτερον δια να ενθαρρύνω και δυνηθώ να στρατολογήσω εκείθεν». Το πρώτο πράγμα που διαπίστωσε ο Ακρίτας μόλις έφθασε στο χωριό, το οποίο κατοικούνταν αποκλειστικά από Έλληνες «πατριαρχικούς», ήταν το γεγονός πως οι κάτοικοί του ήταν διηρημένοι σε δύο ομάδες. Τότε ο Ακρίτας κάλεσε τρία άτομα από κάθε ομάδα και αφού τους νουθέτησε κατόρθωσε να τους συμφιλιώσει, δεδομένου πως οι αιτίες της διαφωνίας ήταν ουσιαστικά μηδαμινές και ασήμαντες. Έπειτα τους ζήτησε να στρατολογηθούν για την ενίσχυση του αγώνα. Πράγματι πολλοί Τσορνοβίτες σύντομα εντάχθηκαν σε διάφορα αντάρτικα σώματα Μακεδονομάχων.

Αφού τακτοποιήθηκαν τα διάφορα επιμέρους ζητήματα, ο Ακρίτας έστειλε τρεις Τσορνοβίτες στη Βέροια προκειμένου να έρθουν σε επαφή με οπλαρχηγούς του Ολύμπου, ώστε να εξασφαλίσουν την ομαλή και ασφαλή διάβαση όπλων και αγωνιστών από τον Όλυμπο και τα Πιέρια προς το Βέρμιο. Επίσης όρισε σε άλλους Τσορνοβίτες να παρακολουθούν τους ρουμανιζόντες βλάχους και τους ρουμανοδιδασκάλους, οι οποίοι θα διέρχονταν από την οδό που οδηγεί μέσω Τσορνόβου προς το Σέλι¹³. Σύντομα με τις ενέργειες του καπετάν Ακρίτα, τα περισσότερα χωριά του Βερμίου οπλίσθηκαν ικανοποιητικά, προκειμένου να μπορούν να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε απειλή. Το

¹⁰ Douglas Dakin, *Μακεδονικός Αγώνας*, Αθήνα 1985, σσ. 86-89.

¹¹ Τσόρνοβο ή Τσέρνοβο, παλαιά ονομασία του χωριού Φυτειά. Εκ του σλαβικού чѣрно - βίνο (τσέρνο - βίνο = μαύρο - κρασί).

¹² Κ. Ι. Μαζαράκη-Αινιάνος, *Μακεδονικός Αγώνας - Απομνημονεύματα*, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1984, σ. 196.

¹³ Αρχεία Μακεδονικού Αγώνα περιοχής Βερμίου, έκδοση Πολιτιστικής Εταιρίας Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος», Νάουσα 2002, σ. 84.

Φιλαρμονική ορχήστρα -Μέλισσα- Βεροίας

Τσόρνοβο μαζί με τα χωριά Διαβόρνιτσα (Τρίλοφος), Αρκουδοχώρι και Χωροπάνι (Στενήμαχος), σύντομα απέκτησαν τη δύναμη να μπορούν από μόνα τους να αμυνθούν σε ενδεχόμενη επιδρομή Βουλγάρων ή ρουμανιζόντων, χωρίς να χρειάζονται τη βοήθεια άλλων αντάρτικων σωμάτων¹⁴.

Το Τσόρνοβο αποτέλεσε επίσης ένα από τα σημαντικότερα οπλοστάσια των αντάρτικων σωμάτων του Βερμίου, αλλά και της κεντροδυτικής Μακεδονίας, αφού συχνά μέσω αυτού γινόταν η διακίνηση του οπλισμού προς τα σώματα που είχαν ανάγκη. Η ανιδιοτέλεια και ο πατριωτισμός των Μακεδονομάχων του Τσορνόβου είναι χαρακτηριστική. Ένα από τα δυσκολότερα έργα που ανέλαβαν οι Τσορνοβίτες, ήταν η μεταφορά οπλισμού και πυρομαχικών από τη Βέροια, τα Πιέρια και από άλλες περιοχές στο χωριό τους, απ' όπου στη συνέχεια θα τα διένειμαν σε διάφορα ελληνικά σώματα. Σημαντική ήταν επίσης η συμβολή των Τσορνοβιτών στην επιτυχή έκβαση της λεγομένης «εθνικής εκδρομής». Η εθνική εκδρομή πραγματοποιήθηκε στη Βέροια στις 12 Ιουνίου του 1904. Πρόκειται για τέχνασμα των Ελλήνων Μακεδονομάχων, που ως σκοπό είχε τη μεταφορά οπλισμού και πολεμιστών στη Βέροια από διάφορες περιοχές. Έτσι την Κυριακή 12 Ιουνίου του 1904, οργανώθηκε εκδρομή προς τη Βέροια, με αφετηρίες το Μοναστήρι, τη Φλώρινα, τη Νάουσα, την Έδεσσα, τη Θεσσαλονίκη και άλλες περιοχές. Οι Βεροιώτες γνωρίζοντας τον πραγματικό σκοπό αυτής της συγκεντρώσεως περίμεναν με ενθουσιασμό στο σιδηροδρομικό σταθμό της Βεροίας. Μόλις έφθασαν στο σταθμό της Βεροίας οι εκδρομείς, έτυχαν θερμή υποδοχή από τους κατοίκους της περιοχής και στη συνέχεια κατευθύνθηκαν συνοδευόμενοι από τις Φιλαρμονικές της Βεροίας και της Θεσσαλονίκης προς την κεντρική πλατεία της πόλεως, την «Ελιά», όπου τους περίμενε πλήθος

¹⁴ Αρχαία Μ. Α., ό.π. σ. 51.

κόσμου από την πόλη και τα γύρω χωριά, μεταξύ των οποίων και 30 Τσορνοβίτες, οι οποίοι χόρευαν εθνικούς χορούς, εκδηλώνοντας εθνικά και πατριωτικά αισθήματα. Μεταξύ των εκδρομμένων, συναντήθηκαν στη Βέροια και οι Μητροπολίτες Θεσσαλονίκης Αλέξανδρος, Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης, Εδέσσης Στέφανος και Βεροίας Κωνστάντιος. Κανείς δεν αντιλήφθηκε τον πραγματικό σκοπό της εκδρομής, η οποία στέφθηκε με απόλυτη επιτυχία. Όταν το βράδυ αναχωρούσαν και πάλι τα τρένα από τη Βέροια προς τους διάφορους προορισμούς τους, το τρένο που είχε έρθει από τη Θεσσαλονίκη αναχώρησε με πολύ λιγότερους επιβάτες απ' όσους είχε αρχικά μεταφέρει. Αρκετοί απ' αυτούς έμειναν στην περιοχή της Βεροίας, άλλοι προωθήθηκαν στα βουνά της Μακεδονίας, ενώ τα όπλα και τα πολεμοφόδια που μεταφέρθηκαν κρυμμένα στα τρένα, διοχετεύθηκαν όπου υπήρχε ανάγκη¹⁵.

Ο καπετάν Ακρίτας, με επιστολή του προς το προξενείο Θεσσαλονίκης την 26^η Οκτωβρίου 1905, επαινεί τους Τσορνοβίτες για την προσφορά τους στον Αγώνα με τα εξής λόγια: «Ελησμόνησα να σου γράψω ότι την μεταφοράν όπλων εκ Ντίνα συνετέλεσαν οι Τσερνοβίται, χωρίς να δεχθούν πεντάρα. Ενώ οι μέχρι τούδε μεταφέροντες Ναουσαίοι ψαράδες εζήτουν 15 λίρας! Και 18 επληρώθησαν προ καιρού παρά Φλώρου δια την προηγηθήσαν μεταφοράν. Σου αναγράφω την αφιλοκέρδειαν αυτών ως πρωτοφανή εις το διαμέρισμα τούτο και δια να είναι γνωστός ο πατριωτισμός των ανωτέρω κατοίκων»¹⁶. Πολλοί έλληνες οπλαρχηγοί χρησιμοποιούσαν τους Τσορνοβίτες και ως οδηγούς των σωμάτων τους στο Βέρμιο όρος¹⁷.

Τον Αύγουστο του 1905, επισκέφθηκε το σώμα του καπετάν Ακρίτα στο Βέρμιο, ο Γάλλος δημοσιογράφος M. Paillares και απόρησε με την πειθαρχία και τη συνοχή του σώματος. Ο M. Paillares είχε έρθει από την Κωνσταντινούπολη στη Θεσσαλονίκη με τον Κορομηλά, προκειμένου να μελετήσει το Μακεδονικό ζήτημα από κοντά. Ο Κορομηλάς τον έστειλε να επισκεφθεί ένα μαχόμενο ελληνικό σώμα. Συνάντησε τον καπετάν Ακρίτα κοντά στο χωριό Τσέρνοβο, μέσα στο δάσος και προσπάθησε να ανακαλύψει την πραγματική του ταυτότητα. Κατά τη συνάντηση αυτή ο Ακρίτας κατόρθωσε να πείσει τον M. Paillares ότι το έργο των ελληνικών σωμάτων ήταν έργο εθνικών αποστολών και όχι σφαγέων, όπως προσπαθούσαν ορισμένοι να το παρουσιάσουν. Ο M. Paillares υποστήριξε περίτρανα τις ελληνικές θέσεις και ανέτρεψε τις διογκωμένες στατιστικές των βουλγάρων, αναγνωρίζοντας τον ελληνισμό της Μακεδονίας από τις επιτόπου περιοδείες του ως το Μένικο και τη Στρώμιτσα, στο βιβλίο του «L'imbroglio Macedonien» (Το Μακεδονικό πρόβλημα), που κυκλοφόρησε λίγο αργότερα¹⁸.

Στα τέλη του ίδιου έτους ξεκίνησε για τη Μακεδονία και το ένοπλο σώμα του μακεδονομάχου Κωνσταντίνου Πούλου (καπετάν Πλάτανος), με υπαρχηγό τον Βασί-

¹⁵ Αν. Εμ. Χριστοδούλου, ό.π., σ. 24-28, και Παντελεήμονος Καλπακίδη, ό.π., σσ. 3-20.

¹⁶ Αρχεία Μ. Α., ό.π. σ. 62.

¹⁷ Αρχεία Μ. Α., ό.π. σ. 66, 70, και Βασιλείου Σταυρόπουλου, *Ο Μακεδονικός Αγώνας-Απομνημονεύματα*, Ι.Μ.Χ.Α. (199), Θεσσαλονίκη 1984, σ. 427.

¹⁸ Κ. Ι. Μαζαράκη-Αινιάνο, ό.π., σσ. 257-258, Βλ. και Douglas Dakin, ό.π., σσ. 85-89, 93, και Αρχεία Μ. Α., ό.π. σσ. 70-72.

λειο Σταυρόπουλο (Καπετάν Κόρακας), το οποίο σε πρώτη φάση ανέπτυξε δράση στη Μακεδονία μέχρι το Μάρτιο του 1906¹⁹. Λίγο αργότερα, το Σεπτέμβριο του 1906, ο καπετάν Κόρακας, αφού συνέστησε δικό του σώμα το οποίο αποτελούσαν 38 οπλίτες εκ των οποίων οι 10 ήταν Κρητικοί, ξεκίνησε για δεύτερη φορά προς τη Μακεδονία. Εκεί εντάχθηκε στο σώμα του και το μικρότερο σώμα του Τάσου Κουκουτέγου (καπετάν Μπομπότας), το οποίο αποτελούσαν 10 μακεδονομάχοι, μερικοί απ' τους οποίους υπηρετούσαν παλαιότερα στο σώμα του Κ. Γαρέφη. Η προσφορά των εντοπίων προς την επιτυχή έκβαση του αγώνα υπήρξε πολύ σημαντική. Τόσο το ένοπλο σώμα του Κουκουτέγου, όσο και πολλοί ακόμη εντόπιοι Μακεδόνες, προσέφεραν σημαντικές υπηρεσίες στο σώμα του καπετάν Κόρακα. Ο πρώην ληστής με το ψευδώνυμο Σκοτίδας, από το χωριό Ραφομανίκι, σύντομα έγινε το πρωτοπαλίκαρο του καπετάν Κόρακα. Σε αξιόλογο μαχητή αναδείχθηκε επίσης και ο Κατσάμπας, ενώ ο καπετάν Κουκουτέγος, εκτός από τις πολεμικές του ικανότητες, έγινε μαζί με τον πρόεδρο του χωριού Τσόρνοβο²⁰ και τον μπάρμπα-Κώστα από το Ρέχοβο που γνώριζαν καλά την περιοχή, οδηγοί του σώματος²¹.

Ο καπετάν Κόρακας, προτού αρχίσει τις πολεμικές επιχειρήσεις, γύρισε όλη την περιοχή που είχε στη δικαιοδοσία του, προκειμένου να εμψυχώσει και να ενθαρρύνει τους κατοίκους που είχαν απελπιστεί μη βλέποντας να φτάνει η ελληνική βοήθεια. Στη συνέχεια προσπάθησε να εντοπίσει και να εξοντώσει το σώμα του Βούλγαρου Νταρλαγιάννη, που λυμαινόταν την περιοχή. Το διάστημα κατά το οποίο καταδίωκε τον Νταρλαγιάννη, συνέλαβε και εξόντωσε έναν τούρκο καταζητούμενο, τον Μπεκήρ-Αγά, ο οποίος είχε προξενήσει μεγάλες ζημιές στην περιοχή.

Την 18^η Ιανουαρίου του 1908, ο καπετάν Κόρακας αποφάσισε λόγω του βαρύτατου χειμώνα και της φοβερής παγωνιάς, να εισέλθει στο Τσόρνοβο, προκειμένου να προστατέψει το σώμα του από την κακοκαιρία²². Ο ίδιος ο Βασίλειος Σταυρόπουλος, ο θρυλικός Μακεδονομάχος καπετάν Κόρακας, περιγράφει στα απομνημονεύματά του την είσοδό του στο χωριό ως εξής: *«Είχαμε μείνει όλη τη μέρα στο χιόνι και τα παλικάρια μου δεν άντεχαν άλλο. Έπρεπε να βρούμε ένα καταφύγιο. Αποφάσισα να μπούμε κρυφά στο Τσόρνοβο, να ζεσταθούμε λίγο και να περάσει η νύχτα μας. Ήταν η γιορτή του Αγίου Αθανασίου και το χωριό τιμούσε και γιόρταζε τον άγιο που ήταν και προστάτης του. Μας δέχτηκαν με ενθουσιασμό και μας έβαλαν στα σπίτια τους να κοιμηθούμε. Ύστερα αυτοί συνέχισαν το γλέντι τους και εμείς βυθιστήκαμε αμέσως στον ύπνο. Ήμασταν πεθαμένοι από κούραση»*²³. Κατά τη διάρκεια όμως της νύχτας το σώμα προδόθηκε και το πρωί βρέθηκε περικυκλωμένο και από τις τέσσερις κύριες διεξόδους του χωριού από τουρκικό απόσπασμα. Ο Σταυρόπουλος παρά τις συμβουλές του δημο-

¹⁹ Σταυρόπουλου, ό.π., σσ. 392-404.

²⁰ Πιθανότατα πρόκειται για τον Δημογέροντα Κωνσταντίνο Μαρμαρά, ο οποίος στον κανονισμό του 1912 της Ελληνικής Κοινότητας Βεροίας, εμφανίζεται ως αντιπρόσωπος. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονιδη, "Τρεις κανονισμοί της Ελληνικής Κοινότητας της Βεροίας κατά τα τέλη της τουρκοκρατίας", *Μακεδονικά* 10 (1970), σ. 140.

²¹ Σταυρόπουλου, ό.π., σσ. 427-428.

²² Douglas Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, Thessalonici 1966, σ. 366.

²³ Σταυρόπουλου, ό.π., σσ. 431-433.

γέροντα του χωριού και του δασκάλου²⁴, οι οποίοι του πρότειναν να παραδοθεί για να σωθεί το χωριό, διέταξε έξοδο του σώματος, χρησιμοποιώντας παλιό τέχνασμα των κλεφτών²⁵. Αφού ακολούθησε συμπλοκή των σωμάτων, κοντά στη βρύση, όπως αναφέρει ο Σταυρόπουλος (πιθανότατα πρόκειται για την πηγή «τρανό-πηγάδι»), οι Έλληνες Μακεδονομάχοι κατόρθωσαν να διαφύγουν χωρίς καμία απώλεια²⁶. Αργότερα ο καπετάν Κόρακας επέστρεψε με το σώμα του στο Τσορόνοβο προκειμένου να εντοπίσει και να εξοντώσει τον προδότη, που ήταν μία βλάχα η οποία κρυβόταν σε μια καλύβα έξω απ' το χωριό²⁷. Την περιπέτεια αυτή του σώματος περιγράφει με μεγάλη παραστατικότητα η εγγονή του καπετάν Μπομπότα, Γιώτα Φωτιάδου-Μπαλαφούτη, στο έργο της «Εμείς οι Βλάχοι»²⁸.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΑΓΩΝΑ

Εξίσου αξιόλογη είναι και η προσφορά όσων από τα μετόπισθεν αγωνίστηκαν για την ενίσχυση των προσπαθειών των ενόπλων σωμάτων, οι οποίοι συνέβαλαν με διάφορους τρόπους στην επιτυχή έκβαση του εγχειρήματος. Στον αγώνα αυτόν κάθε προσφορά βοήθειας ήταν πολύτιμη. Όλοι είχαν μία θέση σ' αυτόν και όλοι καλούνταν να παίξουν ένα ρόλο, που ακόμη κι αν φαινόταν ταπεινός και ασήμαντος για την επιτυχία του κοινού σκοπού, ήταν μεγάλος και σημαντικός.

Για το λόγο αυτό δεν πρέπει να λησμονούμε και τη συμβολή των γυναικών της

²⁴ Κατά πάσα πιθανότητα πρόκειται για το διδάσκαλο Δ. Ν. Σαπουτζή εκ Γκιουβέζνης, ο οποίος υπογράφει ενθύμηση παλαιού Μηναιού του Τσορόνοβου, την 27^η Απριλίου του 1908.

²⁵ Daglas Dakin, Μακεδονικός Αγώνας, Αθήνα 1985, σ. 158.

²⁶ Τάσου Βασιάδη - Αναστασίου Καρατζόγλου, Ταξιδεύοντας στα fm-Ο Μακεδονικός Αγώνας, Βέροια 2002, σσ. 43-53.

²⁷ Σταυρόπουλου, ό.π., σσ. 432-433.

²⁸ Γ. Φωτιάδου - Μπαλαφούτη, ό.π., σσ. 63-66.

περιοχής στο Μακεδονικό Αγώνα, οι οποίες βρίσκονταν συνεχώς στο πλευρό των αγωνιστών προσφέροντας τις πολύτιμες υπηρεσίες τους με διάφορους τρόπους. Με κίνδυνο της ζωής τους φιλοξενούσαν και περιέθαλπαν τους τραυματίες αγωνιστές, έραβαν στολές για τους αντάρτες, αποθήκευαν όπλα και πυρομαχικά στα κελάρια των σπιτιών τους και βοηθούσαν στην προώθηση της αλληλογραφίας των αγωνιστών²⁹.

Δυστυχώς λόγω της μυστικότητας που χαρακτηρίζει ολόκληρη την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα, ελάχιστα μόνο από τα ονόματα των πολλών γυναικών της Φυτειάς που συμμετείχαν στο Μακεδονικό Αγώνα έχουν διασωθεί. Ο Αν. Εμ. Χριστοδούλου αναφέρει τα ονόματα της Ελένης και της Μαριγώς (Γούτσους) Γκαλίτσιου. Παραθέτει μάλιστα και συνέντευξη της Μαριγώς Γκαλίτσιου, από την οποία αντλούμε πολύτιμες πληροφορίες για τη συμμετοχή ορισμένων κατοίκων της περιοχής στον κοινό αυτόν αγώνα.

Δυστυχώς η κυρά-Μαριγώ, όπως και πολλοί άλλοι ήρωες αγωνιστές του Μακεδονικού Αγώνος, πέθαναν φτωχοί και παραμελημένοι από το ελεύθερο ελληνικό κράτος, για την ελευθερία του οποίου έθεσαν πολλές φορές σε κίνδυνο τη ζωή τους³⁰.

ΤΡΕΙΣ ΜΑΧΕΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΟΣ, ΒΑΣΕΙ ΤΩΝ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ ΕΝΘΥΜΗΣΕΩΝ ΤΟΥ ΜΠΑΡΜΠΑ-ΘΑΝΑΣΗ Θ. ΜΑΡΜΑΡΑ³¹

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΧΟΝΔΡΟΣΟΥΓΛΑΣ

Η τοποθεσία «Χονδροσούγλα» βρίσκεται μεταξύ των χωριών Τσορνόβου (Φυτειάς) και Χωροπανίου (Στενημάχου), κοντά στο ερειπωμένο χωριό Διχαλεύρι. Όπως μας πληροφορεί ο μπάρμπα-Θανάσης Μαρμαράς, στη θέση αυτή κατά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα διεξήχθη μία μεγάλη μάχη μεταξύ των Ελλήνων μακεδονομάχων και του τουρκικού στρατού. Στις 2 Μαΐου του 1905, συγκεντρώθηκαν στην τοποθεσία Χονδροσούγλα τα ένοπλα σώματα των Μακεδονομάχων καπετάν Γαρέφη, καπετάν Μαλέα και καπετάν Μπομπότα, προκειμένου να οργανώσουν επίθεση εναντίον των κομιτατζήδων που βρίσκονταν στο βάλτο των Γιαννιτών. Κάθε σπλαρχηγός είχε υπό τις διαταγές του περίπου είκοσι άντρες. Το βράδυ εκείνο τα ένοπλα σώματα των τριών αυτών σπλαρχηγών θα διανυκτέρευαν στην περιοχή της Χονδροσούγλας, και την επομένη θα έπαιρναν το δρόμο για το χωριό Νησί, όπου τους περίμεναν βαρκάρηδες που θα τους οδηγούσαν στα χωριά του βάλτου. Τα ξημερώματα της 3^{ης} Μαΐου, οι Έλληνες αντάρτες διαπίστωσαν πως ήταν περικυκλωμένοι από παντού. Την προηγούμενη ημέρα είχε περάσει από την περιοχή ένας τσιγγάνος αρκουδιάρης, ο οποίος είδε τους Έλληνες αντάρτες και τους πρόδωσε στους Τούρκους. Λίγο

²⁹ Παντελεήμονος Καλπακίδη, ό.π.

³⁰ Αν. Εμ. Χριστοδούλου, ό.π., σσ. 19-21.

³¹ Τα απομνημονεύματα και οι ενθυμήσεις του μπάρμπα-Θανάση Θ. Μαρμαρά, ο οποίος ήταν υιός Μακεδονομάχου από το Τσόρνοβο (Φυτειά), παρέχουν διάφορες σημαντικές πληροφορίες για την ιστορία της περιόδου αυτής.

αργότερα άρχισε η μάχη, η οποία ήταν λυσσαλέα και σκληρή. Η μάχη κράτησε τρεις ώρες χωρίς αποτέλεσμα. Τότε οι Έλληνες οπλαρχηγοί, μη μπορώντας να σπάσουν τον τουρκικό κλοιό, αποφάσισαν να ζητήσουν τη βοήθεια του καπετάν Κατσιγάρη, ο οποίος βρισκόταν λίγα χιλιόμετρα ψηλότερα, κοντά στην περιοχή της Μαρούσιας. Σε μισή ώρα ο καπετάν Κατσιγάρης, που ήταν έμπειρος αξιωματικός του Ελληνικού στρατού, βρέθηκε πίσω από τον τουρκικό στρατό, αναγκάζοντας τους Τούρκους να διαλυθούν. Έτσι, οι Έλληνες αντάρτες βρήκαν διέξοδο και διέφυγαν στο Βέρμιο. Στη μάχη αυτή σκοτώθηκαν δύο Έλληνες από την Κρήτη και τραυματίστηκε ο καπετάν Μαλέας στο δεξί του πόδι, ο οποίος στη συνέχεια μεταφέρθηκε στη Φυτειά για περίθαλψη. Οι Τούρκοι είχαν πέντε νεκρούς³².

Η ΜΑΧΗ ΣΤΟ ΒΑΛΤΟ ΤΩΝ ΓΙΑΝΝΙΤΣΩΝ

Μετά από την αναπάντεχη εκείνη μάχη της Χονδροσουύγλας, τα ένοπλα τμήματα των τριών προαναφερθέντων οπλαρχηγών ανασυγκροτήθηκαν και λίγο αργότερα μετέβησαν στο χωριό Νησί της Αλεξάνδρειας, όπου είχαν συγκεντρωθεί και άλλες ένοπλες ομάδες Μακεδονομάχων -μία εκ των οποίων ήταν η ομάδα του οπλαρχηγού Γεωργίου Κλάπα- προκειμένου να εξαπολύσουν επίθεση προς τους κομιτατζήδες του βάλτου των Γιαννιτσών. Από εκεί έξι Νησιώτες βαρκάρηδες μετέφεραν τους Μακεδονομάχους στα κρησφύγετα των Βουλγάρων κομιτατζήδων, όπου ακολούθησε μεγάλη μάχη. Σ' αυτή σκοτώθηκαν επτά (7) κομιτατζήδες, ενώ οι περισσότεροι απ' αυτούς τράπηκαν σε φυγή. Οι καλύβες τους παραδόθηκαν στη φωτιά και καταστράφηκαν εντελώς³³. Στη μάχη αυτή έχασε τη ζωή του το πρωτοπαλικάρο του καπετάν Γ. Κλάπα που ονομαζόταν Χατζής. Ο Χατζής, ο οποίος καταγόταν από τη Θήβα, σκοτώθηκε στη μάχη που έγινε στο χωριό Καρυώτισσα, αφού σύμφωνα με μαρτυρία συμπολεμιστή του που παρευρέθηκε στη μάχη, «εφόρμησε ως λέων κατά των Βουλγάρων κομιτατζήδων», το Σεπτέμβριο του 1904³⁴. Μάλιστα οι συμπολεμιστές του αφιέρωσαν στη μνήμη του ένα τραγούδι το οποίο διασώζουν με ορισμένες παραλλαγές, τόσο ο μπάρμπα-Θανάσης Μαρμαράς στα «Απομνημονεύματά» του, όσο και ο Κωνσταντίνος Θ. Βαφειδής στην αδημοσίευτη «Συλλογή Δημ. Ασμάτων», με τον τίτλο «Ο Χατζής».

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ

Ο μπάρμπα-Θανάσης Θ. Μαρμαράς, μας δίνει ορισμένες πληροφορίες για ακόμη μία μάχη αυτής της περιόδου, τη μάχη στο Λιτόχωρο Πιερίας, στην οποία έλαβαν μέρος και Τσορνοβίτες Μακεδονομάχοι. Το Λιτόχωρο βρίσκεται στους πρόποδες του Ολύμπου. Κατά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα, κλήθηκε να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο, λόγω της κομβικής του θέσης. Απ' αυτό προωθούνταν τα όπλα και τα

³² Αθανασίου Θ. Μαρμαρά, *Η μάχη της Χονδροσουύγλας*, (Στο αρχείο μου).

³³ Μαρμαρά, ό.π.

³⁴ Κωνσταντίνου Βαφειδου, *Συλλογή Δημ. Ασμάτων, Ο Χατζής*, (Στο αρχείο μου), και π. Αθανασίου Α. Μαρμαρά, *Συλλογή Δημ. Ασμάτων, Φυτειά 1959*, σσ. 30-31, (Στο αρχείο μου).

Οπλρχηγός Σιμανίκας
από τη Νάουσα

πυρομαχικά που έφταναν από τη Θεσσαλονίκη στο λιμάνι της Κατερίνης, προς τους αντάρτες των γύρω βουνών, και από εκεί σε ολόκληρη τη Μακεδονία. Ο οπλισμός μεταφερόταν εκεί συνήθως μέσω θαλάσσης, από τη Θεσσαλονίκη ή και από άλλες περιοχές, κρυμμένος κάτω από κασόνια με ψάρια. Το έργο της ασφαλούς μεταφοράς του, είχαν επιφορτισθεί έμπειροι και έμπιστοι βαρκάρηδες, που με κίνδυνο της ζωής τους προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στον αγώνα και στην πατρίδα. Από εκεί ο οπλισμός φορτωνόταν σε μουλάρια και παραδινόταν στους αντάρτες που τον περίμεναν. Όπως καθίσταται σαφές, όλες οι κινήσεις έπρεπε να γίνονται με απόλυτη μυστικότητα και εχεμύθεια. Οι πιθανότητες ένα τόσο πολύπλοκο σχέδιο να υποπέσει στην αντίληψη των Τούρκων ήταν πολύ μεγάλες.

Σε μία τέτοια αποστολή στο Λιτόχωρο, την 26^η Οκτωβρίου του 1907, ημέρα μνήμης του Αγίου Δημητρίου, στην οποία συμμετείχαν εκατό (100) περίπου Μακεδονομάχοι από διάφορες περιοχές, σημειώθηκε μία σημαντική μάχη, η οποία φανερώνει την επικράτηση των Ελλήνων πλέον στον Μακεδονικό χώρο. Την έκτη πρωινή της 26^{ης} Οκτωβρίου, οι Μακεδονομάχοι που μόλις είχαν παραλάβει νέο σύγχρονο οπλισμό, τον οποίο είχε αποστείλει η κυβέρνηση των Αθηνών, συνειδητοποίησαν ότι είχαν γίνει αντιληπτοί από τους Τούρκους, οι οποίοι έστειλαν στην περιοχή μία δύναμη τριακοσίων (300) περίπου ανδρών, προκειμένου να εμποδίσει τη διακίνηση του οπλισμού στο εσωτερικό της Μακεδονίας. Τα

ελληνικά σώματα είχαν εφοδιαστεί με σύγχρονα αυτόματα όπλα τύπου Mannlicher, καθώς επίσης και με χειροβομβίδες. Αξιωματικοί του Ελληνικού στρατού εκπαίδευαν τους αντάρτες στο νέο οπλισμό, στον Όλυμπο και σε άλλες ασφαλείς περιοχές. Όπως διηγείται ο μπάρμπα-Θανάσης την ημέρα εκείνη ο καιρός ήταν πολύ βροχερός. Αμέσως μόλις έγινε αντιληπτή η παρουσία των Τούρκων, ο καπετάνιος των Μακεδονομάχων διέταξε τους άντρες του να ακροβολιστούν και να λάβουν θέσεις μάχης. Το σύνθημα για την εκκίνηση της μάχης θα το έδινε αυτός. Μόλις λοιπόν οι Τούρκοι πλησίασαν στα 15 μέτρα, ο καπετάνιος έδωσε το σύνθημα και ξεκίνησε η μάχη. Οι Έλληνες που είχαν σύγχρονο οπλισμό εύκολα επικράτησαν, αναγκάζοντας τους Τούρκους να υποχωρήσουν. Η μάχη κράτησε τρεις ώρες περίπου, από τις 06:00 έως τις 09:00 το

πρωί. Οι Τούρκοι είχαν επτά νεκρούς, ενώ έξι απ' αυτούς -μεταξύ των οποίων και ένας αξιωματικός- πιάστηκαν αιχμάλωτοι. Από την ελληνική πλευρά σκοτώθηκε ένας ανθυπολοχαγός του Πυροβολικού με το ψευδώνυμο Λεβέντης, ενώ υπήρχαν και πέντε τραυματίες, οι οποίοι μεταφέρθηκαν στην Κατερίνη όπου μετέβη γιατρός από τη Θεσσαλονίκη για να τους περιθάψει. Στη συνέχεια οι Τούρκοι αιχμάλωτοι αφέθηκαν ελεύθεροι, ύστερα από διαπραγματεύσεις της ελληνικής κυβέρνησης με τις τουρκικές αρχές³⁵.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

- ☞ Αρχείο Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου Φυτειάς.
- ☞ Αρχεία Μακεδονικού Αγώνα περιοχής Βερμίου, έκδοση Πολιτιστικής Εταιρίας Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος», Νάουσα 2002.
- ☞ Βαφείδου Θ. Κωνσταντίνου, Συλλογή Δημ. Ασμάτων, (Στο αρχείο μου).
- ☞ π. Μαρμαρά Α. Αθανασίου, Συλλογή Δημ. Ασμάτων, (Στο αρχείο μου).
- ☞ Μαρμαρά Θ. Αθανασίου, Η μάχη της Χονδροσουγλας, (Στο αρχείο μου).
- ☞ Μαρμαρά Θ. Αθανασίου, Η μάχη του Λιτοχώρου, (Στο αρχείο μου).

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- ☞ Βακαλόπουλου Α. Κων/νου, *Νεοελληνική Ιστορία 1204-1940, τ. Α΄*, Θεσσαλονίκη 1999.
- ☞ Βασιάδη Τάσου - Καρατζόγλου Αναστασίου, *Ταξιδεύοντας στα fm-Ο Μακεδονικός Αγώνας*, Βέροια 2002.
- ☞ Daglas Dakin, *Μακεδονικός Αγώνας*, Αθήνα 1985.
- ☞ Douglas Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, Thessalonici 1966.
- ☞ Douglas Dakin, *The Unification of Greece, 1770-1923*, London, Ernest Benn Ltd, 1972.
- ☞ Καλπακίδη Παντελεήμονος Μητροπολίτου Βεροίας, Ναούσης & Καμπανίας, "Ο Μακεδονικός Αγώνας στη Βέροια", Ανάπτυο εκ του τόμου, *Ο Μακεδονικός Αγώνας μέσα από τις φωτογραφίες του (1904-1908)*, Ι.Μ.Β.Ν.&Κ., Βέροια 2004.
- ☞ Κοφού Ευαγγέλου, *Στα 100 χρόνια του Μακεδονικού Αγώνα-Διαχρονικές αποτιμήσεις*, Ι.Μ.Μ.Α., Θεσσαλονίκη 2004.
- ☞ Μαζαράκη-Αινιάνος Ι. Κων/νου, *Μακεδονικός Αγώνας - Απομνημονεύματα*, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1984.
- ☞ Αρχιμ. Νανάκη Ανδρέα, "Εκκλησία και Μακεδονικός Αγώνας", *Παύλιος Λόγος* 13 (Σεπτέμβρης-Οκτώβρης 1996).
- ☞ Σταυρόπουλου Βασιλείου, *Ο Μακεδονικός Αγώνας - Απομνημονεύματα*, Ι.Μ.Χ.Α. (199), Θεσσαλονίκη 1984.
- ☞ Φωτιάδου - Μπαλαφούτη Γιώτα, *Εμείς οι Βλάχοι*, Αθήνα 1991.
- ☞ Χιονίδη Χ. Γεωργίου, "Τρεις κανονισμοί της Ελληνικής Κοινότητας της Βεροίας κατά τα τέλη της τουρκοκρατίας", *Μακεδονικά* 10 (1970).
- ☞ Χριστοδούλου Εμμ. Αναστασίου, *Η συμβολή της Βεροίας εις τον Μακεδονικόν Αγώνα*, Βέροια 1965.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ι.Μ.Β.Ν.&Κ., Ιερά Μητρόπολη Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας.

Ι.Μ.Μ.Α., Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνος.

Ι.Μ.Χ.Α., Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου.

³⁵ Αθανασίου Θ. Μαρμαρά, *Η μάχη του Λιτοχώρου*, (Στο αρχείο μου).